

Itinerari musical per a Don Quijote

LA CELEBRACIÓ DEL QUART CENTENARI DE LA PUBLICACIÓ DE LA PRIMERA PART D'El Quijote HA SUSCITAT INTERÈS EN LES MÉS VARIETES BRANQUES DE LA CIÈNCIA, DE L'ART I DE LA CULTURA.

per MARIANO LAMBEA

Especialistes de diverses disciplines científiques i artistes que conreen les arts més diverses hi han aportat estudis, reflexions i obres en relació amb aquesta novel·la cimera de la literatura universal. I pel que fa a la música, s'ha produït una proposta en la qual l'ordre dels factors altera del tot el valor del producte. En efecte, no és el mateix "El Quijote en la música" que "La música en El Quijote".

L'art musical s'ha inspirat sovint en diversos passatges i personatges de la novel·la, i un gran nombre de compositors tot al llarg de la història de la música han posat al pentagrama les gestes d'aquest cavaller i les ocurrencies del seu escuder fidel. En aquest sentit, podem esmentar des d'una de les primeres obres inspirades en *El Quijote*, ja el mateix segle en què es publicà (*The comical history of Don Quijote* de Henry Purcell, 1694), fins a la més recent que es pugui arribar a compondre avui dia, quan s'apaguin els darrers ecos d'aquest IV Centenari. Evidentment, el segle XXI continuarà oferint més obres per omplir l'apartat "El Quijote en la música". En canvi, per a l'altre gran rètol, "La música en El Quijote", han estat d'una banda la musicologia en el seu vessant acadèmic i científic, i, d'una altra, la música antiga en l'àmbit social de la divulgació artística, les que no han volgut restar al marge de l'efemèride. Congressos, conferències i cursos per a un nombre reduït d'estudiosos, i concerts i enregistraments discogràfics per a un públic més nombrós il·lustraran, amenitzaran o recrearan l'obra cimera cervantina, però amb música de l'època.

Parlem, doncs, de la música a l'època del Quixot. Cervantes no gaudí la música, en el sentit de comprendre-la i d'apassionar-s'hi. Evidentment que, com a home culte, la devia valorar, però per a ell l'art musical era un complement més de la cultura, i en el conjunt de la seva obra literària no transcendeix, ni de bon tros, que la conreés o bé que hi fos especialment sensible. Alguns musicòlegs i intèrprets de música antiga han volgut veure en Cervantes fins i tot un intèrpret de viola de mà, una afirmació que està mancada de fonament. Però altres escriptors i poetes dels Segles d'Or sí que van demostrar explícitament els seus gustos musicals: Góngora rebia música a casa seva i hi tenia una gran amistat; Lope de Vega anomenà i lloà en les seves poesies compositors l'obra dels quals coneixia perfectament, com és el cas de Juan Blas de Castro o bé Álvaro de los Ríos; i

Vicente Espinel era, a més de poeta, un músic de cap a peus. Davant d'aquests fets, hom s'ha de preguntar per què tant d'interès musical entorn de les aventures del "Caballero de la Triste Figura". La resposta és senzilla: perquè la música del seu temps és esplèndida, forma part d'un patrimoni històric i cultural importantíssim i mereix de ser coneguda, difosa i valorada avui dia.

La dicotomia que Cervantes explica magistralment entre l'"higaldo sosegado" Alonso Quijano i el "caballero andante" Don Quijote, es pot extrapolar a la sensibilitat musical de l'època. Tot just iniciat el barroc musical hispànic, el magma sonor que envolta l'activitat del compositor i el gust de qui escolta ofereix un camp d'experimentació i delectació musical en el qual tot es fon: el que és culte amb el que és popular, la inspiració pròpia amb la citació intertextual o el préstec aliè; i el tòpic o lloc comú amb el recurs expressiu original. Aquesta mena de koiné musical s'assembla a la ment emboirada de Quijano/Quijote: ara amb el cap clar, ara boig; ara amoïnada pel seu temps, ara "enderanzo tuertos y desfaciendo agravios" en temps passats; ara cavaller furiós i indòmit, ara fidel enamorat i poeta melangiós; ara real i tangible, ara encantat i eteri. En conseqüència, si volem conèixer la importància i la funció de la música en aquesta novel·la, haurem de pensar que al protagonista, quan es creu Don Quijote, li vénen al cap tant les expressions arcaiques del llenguatge: "Non fuyan las vuestras mercedes [...]. Pero non vos lo digo porque os acutedes ni mostredes mal talante" (*Quijote*, I, 2), com la música dels romanços antics: "Mis arreos son las armas, mi descanso el pelear" (*Quijote*, I, 2). "¿Dónde estás, señora mía, que no te duele mi mal?" (*Quijote*, I, 5).

En canvi, quan recupera el senderi i torna a ser Alonso Quijano, aleshores parla mesuradament, amb un bon discurs i millor seny, i en aquests moments li agrada la música del seu temps, la dels tons humans, dels villancets, la música religiosa i la instrumental. En tenim exemples claríssims, perquè Cervantes fa cantar el seu heroi en contextos concrets durant l'acció de la novel·la; així: el primer, per desenganyar Altisodora: "Halló don Quijote una vihuela en su aposento. Templóla [...] y afinándola lo mejor que supo, [...] con una voz ronquilla aunque entonada, cantó el siguiente romance, que él mismo aquel día había compuesto: Suelen las fuerzas de amor sacar de quicio a las almas" (*Quijote*, II, 46). I el segon per cantar un madrigal que ell mateix havia compost, aclaparat per l'absència de la seva senyora Dulcinea: "Don Quijote, arrimado a un tronco de una haya [...], al son de sus mesmos suspiros cantó de esta suerte: Amor, cuando yo pienso en el mal que me das terrible y fuerte" (*Quijote*, II, 68).

Aquestes músiques amb què Don Quijote cantà els seus afers amorosos són imaginàries, no han existit mai. O per dir-ho d'una manera més exacta per a la ciència musicològica i més dolorosa per a l'art musical: mai cap compositor de l'època no es va inspirar en el romanç i en el madrigal que Cervantes va posar en boca del seu valerós *hidalgo*. Ni

ALGUNS MUSICÒ-
LEGS HAN VOLGUT
VEURE EN CERVANTES
FINS I TOT UN INTÈR-
PRET DE VIOLA DE MÀ.

DON QUIJOTE

MIGUEL DE CERVANTES

tampoc en cap de les altres poesies que l'escriptor va escampar en la seva novel·la. La trista realitat és que els seus sonets, romanços i quintets no van despertar la inspiració dels compositors coetanis, la qual cosa demostra, una vegada més, l'escassa relació que Cervantes tenia amb aquells músics.

L'escriptor d'Alcalá no va tenir una vida regalada. Per això, atès que el seu enginy assolí les fites més altes de la universalitat, és just que tingui com a mínim uns centenaris de dolça remembrança. Les efemèrides han de servir per a alguna cosa més que per commemorar festivament un esdeveniment. Cal fer-hi aportacions que difonguin millor el coneixement de l'obra i que engrandeixin el mite que l'envolta (mite que pren forma, també, pels centenaris anteriors). Si ho fem així, ens ho agrairan les generacions futures per als centenaris futurs. D'aquesta manera, i des de la riba musical, que és la que ens interessa, convé d'acomplir un acte de justícia poètica. Si els músics del segle XVII no van posar música a les poesies que Cervantes va escriure per sublimar les gestes del seu cavaller, cal que la musicologia del segle XXI s'encarregui de cercar la música i ajustar-la a les lletres cervantines.

La musicologia mal entesa és una

LES MÚSIQUES AMB
QUÈ DON QUIJOTE
CANTÀ ELS SEUS AFERS
AMOROSOS SÓN
IMAGINÀRIES.

disciplina d'objectius vaporosos i contorns a vegades no prou clars que per la seva condició híbrida de ciència artística té una "xerrameca" de vegades buida i d'altres pedant que no sol dur enlloc. Però ben entesa té una gran capacitat per a la cultura general i per a la sensibilitat i el creixement espiritual de les persones. És útil, per exemple, per commemorar aquest IV Centenari, tot mesurant la veritat de la música en *El Quijote*, més enllà de l'oportunitisme de l'efemèride. Els musicòlegs sabem que en els segles XVI i XVII era molt normal el transvasament continu o l'intercanvi de músiques i poesies. Molts textos poètics circulaven de compositor en compositor i es cantaven sistemàticament "al to de" determinades melodies que tothom coneixia. De la mateixa manera, algunes poesies mereixien l'honor de ser objecte de més d'una versió musical. Els compositors s'homenatjaven entre ells, igual que els poetes, que se citaven contínuament i s'apropriaven del que era d'altri, una cosa que en els nostres dies d'individualisme profund anomenem "plagi" i que ells practicaven amb una impunitat simpàtica i sense mala intenció. No hi havia el concepte d'originalitat com després havia de ser conegut; componien i escrivien imitant-se els uns als altres, i coneixent la tradició. Aquesta és la raó de la profusió de compositors i poetes anònims aleshores. Era, doncs, molt normal ajustar les músiques i les poesies segons el moment, l'avinentesa o la necessitat, per mitjà d'una tècnica anomenada *contrafactum*.

El qui escriu aquestes ratlles, davant la necessitat de commemorar musicalment el IV Centenari, no ha tingut més remei que recórrer a aquesta tècnica. En aquest sentit, he buscat les músiques de l'època que m'han semblat més suggerents i boniques per als versos que Cervantes va escriure en *El Quijote*. Algunes pertanyen al *Libro de Tonos Humanos* o al *Cancionero Poético-Musical Hispánico de Lisboa*, i d'altres, fins i tot, compostes pel nostre Joan Pau Pujol, mestre de capella de la catedral de Barcelona, contemporani de Cervantes, que sens dubte llegí *El Quijote* (no podíem deixar passar l'avinentesa d'homenatjar Don Quijote, en la seva visita a Barcelona, amb música de Pujol). Són composicions que, si no fos per aquesta efemèride, potser encara romandrien en l'oblit. El meu objectiu ha estat de recrear musicalment l'itinerari aventurer de Don Quijote. El treball filològic ha estat a càrrec de la Dra. Lola Josa, professora de literatura espanyola a la Universitat de Barcelona, que ha seleccionat les estrofes més significatives de les poesies cervantines, i també diversos passatges de la novel·la que han servit de base per a aquest itinerari musical. Qui vulgui escoltar el resultat d'aquest treball pot fer-ho en el CD *Entre aventuras y encantamientos. Música para Don*

Quijote que el mestre Àngel Recasens ha enregistrat dirigint la Grande Chapelle, i tenint com a productor i editor musical el musicòleg Albert Recasens (Lauda Música, 2005).

És una proposta literària i musical de caràcter interdisciplinari, ideal per llegir escoltant o escoltar llegint les aventures d'aquell cavaller idealista que va voler redreçar el món, per a la qual cosa va haver de "*vivir loco y morir cuerdo*".